

професіональність” – порушенням хоча б одного з чотирьох (будь-яких) алгоритмів.

Л і т е р а т у р а :

1. Клищевская М.В., Солнцева Г.Н. Профессионально-важные качества как необходимые и достаточные условия прогнозирования успешной деятельности // Вестник московского университета. Серия 14. Психология, 1999. № 4. – С.61-66.
2. Российская энциклопедия социальной работы. т.1, -М.: Институт социальной работы, 1997. – 364 с.
3. Фонарев А.Р. Профессиональная деятельность как смысл жизни и «акме» профессионала // Мир психологии. – 2001. – № 2. – С.104-109.
4. Мартынова Е.В. Роль смысложизненных ориентаций в системе профессиональной подготовки студентов педагогических вузов // Мир психологии. – 2001. – № 2. – С.109-114.
5. Структура и уровни социологического знания: традиции и новые концепции. Круглый стол. Тощенко Ж.Т. // Социс. 2003. – № 9.– С.3-15.
6. Целищев В.В. Логика существования. – Новосибирск: Наука, 1976. – 148 с.
7. Деллинг Э. Экзистенциальные высказывания и их анализ в логике и философии. В кн.: «Исследования по логике научного познания».- М.: Наука, 1990.
8. Маркс К. і Енгельс Ф. Твори, т. 42. – Політвидат. України, К., 1980.
9. Лукьянов И.Ф. Сущность категории «свойство». – М.: Мысль, 1982. – 143 с.
10. Коваленко О.В. Професійний чи професіональний образ мислення соціолога. // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – Київ-Запоріжжя-Одеса. Вип.15, 2002. – С. 188.
11. Попова І.М. Соціологія. Пропедевтичний курс. – Київ: Тандем, 1998. – 272 с.
12. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1976.- 720 с.
13. Переверзев В.Н. Логистика. – М.: Мысль, 1995. – 221 с.
14. Гильберт Д. Основания геометрии. – М.: Ленинград, ОГИЗ, 1948. – 492 с.
15. Ядов В.А. Размышление о предмете социологии. // Социологические исследования. 1990. – № 2. – С.3-16.
16. Коваленко О.В. Елементарна соціальна структура як парадигмальний конструкт у складі соціологічного образу мислення. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія: Зб. Наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – № 1 (23). – 210 с.

Аннотація

В статтє рассматривается социологический образ мышления в контексте подготовки социолога-профессионала.

Н. В. Крохмаль, м. Київ

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ КРАЇНИ

Суспільство функціонує і розвивається вже давно. Цьому сприяє система саморегуляції, яка не дає суспільству знищити саме себе у історичному розвитку. Ця система виконує у суспільстві функцію саморегуляції, що забезпечує впорядкування процесів змін суспільства.

Але сьогодні система саморегуляції у науковій літературі майже недосліджена. Лише роботи В.П.Беха та М.П.Лукашевича розкривають загальні аспекти функціонування такої системи у суспільстві. Окремі моменти у дослідженні системи саморегуляції суспільства можна знайти в роботах Л.Д.Бевзенко, В.Г.Вайданича, В.М.Вандишева, В.В.Василькової, І.С.Добронравової, О.М.Князева, С.А.Колеснікова, М.В.Кузьміна, С.П.Курдюмова, В.С.Лук'янець, Г.Г.Малинецького, А.П.Назаретяна, В.Н.Ніколко, Дж.Ніколоса, В.Є.Пилипенко, В.А.Піддубного, І.Пригожина,

М.В.Поповича, Г.І.Рузавіна, І.Стенгерс, Г.фон Хайєка, Г.Хакена, В.А.Цикіна, І.В.Черненко, В.А.Шевченко та деяких інших дослідників.

Тому метою нашої роботи є функціональний аналіз життєдіяльності системи саморегуляції соціального процесу. Для цього ми повинні виокремити два види діяльності системи саморегуляції соціального процесу, а саме: внутрішню та зовнішню. При цьому зауважимо, що внутрішня діяльність такої системи спрямована на себе або на суб'єкти організаційних відносин, а зовнішня, навпаки, спрямована на об'єкти, що знаходяться на боці об'єкту. Перші ми можемо класифікувати як життєдіяльність системи саморегуляції, а другі – як функції, що вона має забезпечити у структуру цілого – соціальний організм країни, наприклад.

Для нас важливо дослідити зовнішню діяльність системи саморегуляції соціального процесу, оскільки саме завдяки їй ми можемо встановити форми системи саморегуляції у ході культурно-історичної еволюції суспільства.

Відомо, що зовнішня діяльність у теорії самоорганізації розглядається як система функцій. Зовнішня діяльність системи саморегуляції, що виступає функціями цієї системи, поставляє у зовнішнє середовище директивну інформацію про стан та заходи системи, пов'язані зі змінами у суспільстві. Функції системи саморегуляції носять подвійний характер: з одного боку вони, завдяки саморегуляції, ведуть через цілепокладання до регуляції (управління) суспільства, а з іншого – навпаки, від регуляції через стихійність та відсутність цілепокладання ведуть знову до саморегуляції.

Серед функцій системи саморегуляції, по-перше, треба назвати гносеологічну (аналітичну) функцію, тобто функцію аналізу середовища як внутрішнього, так і зовнішнього. Зміни, що відбуваються у суспільстві постійно аналізуються системою саморегуляції. Наприклад, будь-яка зміна у країні (дія саморегуляції) спонукає державні органи влади до реагування на неї (регуляція) через прийняття рішень стосовно складеної ситуації (через цілепокладання). З іншого боку, відсутність адекватної реакції з боку державних органів влади стосовно відповідної ситуації (регуляції) призводить до складання стихійної реакції суспільства на неї (саморегуляції).

Нерозривно з аналітичною функцією системи саморегуляції пов'язана аксиологічна функція, що виявляється у формуванні пріоритетів функціонування та розвитку суспільства з урахуванням його ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтири для системи саморегуляції є однією зі складових, що формують “базу даних” цієї системи, тобто при реагуванні суспільства на будь-які зміни у представників різних соціальних спільнот відбуваються оцінювання змін і формування відповідної реакції на них, що передається як груповий досвід.

Безпосередньо за «діяльність» системи саморегуляції відповідає праксиологічна функція, що забезпечує її активність при реагуванні на зміни. Ця діяльність на основі аналізу середовища характеризується пошуком та підбором варіантів відповідної реакції на зміни, підбором відповідних технологій та їх використання. Фактично ця функція відповідає за втілення в життя моделі поведінки суспільства, створеної на основі проаналізованої інформації.

При створенні моделі поведінки системи вступає в дію прогностична функція, за допомогою якої передбачаються можливі наслідки та результати

Система саморегуляції соціального процесу може стало поставляти у зовнішнє середовище вказану систему функцій тільки за умови, що частину енергії вона направить на підтримку самої себе. Іншими словами, система саморегуляції соціального

процесу має здійснювати самовідтворення за рахунок так званої внутрішньої діяльності. З теорії менеджменту відомо, що така діяльність називається самоуправлінням.

Воно здійснюється на основі доцільності — атрибуту будь-якого соціального суб'єкту, який є формою причинності і спонукає суб'єкт до самодії і прояву власної сутності. Функціонування системи самопорядкування соціального організму, що спрямовується необхідністю подолання протиріччя, здатне її розвивати. Але можливі надто різні режими функціонування: режим самозбереження, тупиковий і режим саморозвитку. У будь-якому випадку, якщо ефект збереження нових якостей, що породжуються задля досягнення необхідної самозміни, буде помітно виражений, то це буде означати, що соціальний організм знаходиться в режимі гомеореа.

Якщо ж у підсумку функціонування системи саморегуляції буде мати місце лише повторення вже відомих операцій, і не буде вироблятися нічого принципово нового, то це буде означати, що соціальний організм знаходиться в режимі гомеостазу.

Можна також говорити про режим розпаду — гомеоклаз, якщо у підсумку функціонування системи саморегуляції породжує те, що викликає загрозу існуванню саморегулятивної системи, робить неможливим існування соціального організму як цілісності.

З цих трьох найбільш типових варіантів розвитку нас, звичайно ж, найбільше цікавить той, за яким система саморегуляції керує рухом соціального організму в зовнішньому середовищі, оскільки вона здатна виявляти власну активність.

Притаманні системі саморегуляції якості, які призначені “для себе”, і не можуть спостерігатися ззовні, носять характер умовних значень. Активність даної суб'єктивності, керованої смислом невидимих для зовнішнього спостерігача якостей, стає важко передбачуваною, оскільки окремих ефектів багато, система володіє свободою дій, у неї з'являється власна мета (через необхідність самозбереження — вона генерується смислами, прогнозними можливостями організму, взаємодією з середовищем).

Принципово це можливо, оскільки соціальний організм є полем активної взаємодії двох відмінних один від одного інформаційних потоків: зовнішнього і внутрішнього. Принцип взаємодії тут аналогічний тому, що діє у системі "людина-середовище", тобто зовнішня інформація актуалізує (збуджує) у внутрішньому інформаційному потоці те, що в ньому вже задалегідь містилося. Ця взаємодія інформаційних потоків стала останнім часом предметом самостійної науки — гомеостатики. Остання виникла на перетині таких наук і дисциплін, як кібернетика, системний аналіз, біологія, медицина, психологія, філософія, соціологія, штучний інтелект, екологія, економіка й інших.

Крім того, при постановці системою саморегуляції мети для соціального організму в останнього з'являється ефект подвійного існування. Суть його полягає в тому, що соціальний організм знаходиться в стані структурної напруги, викликаній протиріччям, що виникло, між наявним його станом і тим станом, до якого він має бути переведений у майбутньому і який визначається смислом. Але соціальний організм не може водночас знаходитися в двох вимірах, тобто мати значні відмінності між морфологічними параметрами і характеристиками функціонування. Соціальний організм починає вирішувати задачу їхнього суміщення, виходячи з тієї настанови, бажано це для нього чи небажано. Намагаючись позбавитися напруги, що виникає, соціальний організм змушений переходити зі стану функціонування до фази еволюційного руху.

Про відносну самостійність органу саморегуляції соціального організму свідчить

його власне життя, що створюється за специфічними законами інформаційного спілкування. Механізмом підтримання динамічної сталості функціонування управлінської системи соціального організму в заданих межах формується особлива управлінська структура в органі управління, що отримала в науковій літературі назву гомеостат. Гомеостат — це базисне функціональне поняття механізму переробки інформації. Він реалізується на різноманітних матеріальних носіях інформації.

Модель гомеостата і її властивостей розроблена Ю.Горським і викладена в монографіях, численних публікаціях засідань школи-семінару з гомеостатики, на конференціях, міжнародних симпозіумах та конгресах [2, 63]. У багатоклітинних живих системах гомеостат, на відміну від речовинної одиниці життя — клітини, виступає як інформаційна одиниця життя, тобто, тільки за його наявності забезпечується кругообіг нежиття.

Для системи саморегуляції фактично характерні декілька джерел детермінації: одне — з боку чисто зовнішніх впливів, друге — з боку її власної внутрішньої динаміки, третє — з боку її минулого (пам'яті). Тому поведінка соціальної особи надто складна для прогнозування, тому що вона, образно кажучи, “сама часом не знає”, як буде вести себе. Ця цікава обставина відзначається і в літературі з самоорганізованих систем [4, 37-55].

На практиці виявляється, що саморегуляція являє собою найбільш складний вид вертикальної взаємодії суб'єктів або структур між собою. Під загальним визначенням поняття “регуляція” (регулятивний процес) ми розуміємо упорядкування соціальних процесів. При цьому під упорядкуванням процесу мається на увазі збільшення нерівнозначності імовірностей можливих змін параметрів штучно створеної людиною реальності, тобто такий вторинний процес, який, використовуючи поняття ентропії, найчастіше характеризують як антиентропійний або як процес зменшення ентропії [1, 207-208].

Регуляція, будучи процесом вторинним, завжди здійснюється відносно певних первинних процесів і значною мірою залежить від природи цих первинних процесів, а також від специфічної різноманітності видів упорядковуваних взаємодій, характерних для певного рівня організації універсуму, в даному випадку для його соціальної (розумної) форми саморуху. На всіх цих рівнях саморегулятивні системи можуть існувати в специфічних структурних формах, але цей момент доцільно розглянути спеціально.

При цьому суть регуляції в найзагальнішому випадку зводиться до локалізації соціальних процесів, що упорядковуються відносно один одного в просторі й циклізуються в часі. Також до цього слід ще додати оцінку і переоцінку цінності соціальних явищ. У такому випадку регуляція виявляється процесом формування відносин не тільки між процесами, але і між тими предметами, змінами яких ці процеси будуть. Завдяки цьому, коли об'єкти, що упорядковуються знаходяться в стані руху, його регуляція постає одночасно і як процес породження й самоорганізації розуму, і як процес організації продуктів останнього.

Інакше кажучи, процес організації активних об'єктів є процес регуляції їхньої активності, і регуляція, таким чином, є невід'ємною стороною процесу організації. Упорядкування предметів, їхніх властивостей і відносин без упорядкування відповідних процесів неможливо. Разом з тим, організація не зводиться до регуляції. Вони співпадають тільки тоді, коли об'єкти організації вже знаходяться в активному стані. А

взагалі процес організації — це не тільки регуляція процесів, що, вже протікають, але і збудження деяких нових, які раніше ще не відбувалися. Говорячи стисло, процес організації — це єдність процесів активації і регуляції. Під активацією мається на увазі “збудження або підсилення активності; переведення у діяльний стан; перехід від стану спокою до руху” (у певній системі відліку) [3, 23].

Отже, організаційні відносини грають таку ж якісно нову роль в саморусі об'єктивного універсуму, яку грає розум або діяльність при саморозгортанні людиною суб'єктивного образу універсуму. На поверхню нашого життя виступає управлінська інформація, виникають нові процеси саморегуляції і їхні продукти.

Зміна станів соціального процесу створює певний історично складений тип суспільства, що має саме лише йому притаманний термін буття у просторі і часі. Чим більше узгодженість його елементів, більша їх диференційованість, тим більш високоорганізованим є суспільство, і вірогідніше, довшим стає просторово-часовий інтервал його існування. Узгодженість же, гармонійність організації соціальної системи, якою є суспільство, обумовлюється дією властивості відображення. На його основі створюється структурна відповідність елементів суспільства, яка для свого оптимального функціонування, а також подальшого розвитку формує та розгортає механізми саморегуляції, засновані, в першу чергу, на інформаційних впливах. Вони регулюють відносини не тільки між елементами системи, але й створюють функціональні відносини з навколишнім середовищем. Це проявляється у характері взаємодії відносин системи із середовищем. Якщо змінюється один із факторів середовища, то в результаті відображення виникає відповідність між структурою взаємодії, що змінилася певним чином, і структурою системи. Особливості фактору зовнішнього середовища, що впливають на систему, опосередковано відтворюються в певних змінах способу взаємодії елементів системи, що відображає (у нашому випадку суспільства). Характер цієї відповідності елементів одного до одного у середині системи відрізняється від відповідності, що складається у процесі взаємодії суспільства із середовищем, з іншими цілісностями, з якими воно представляє собою вже лише частину більш загальної у порівнянні з ними системи. Специфічна, суцільно індивідуальна узгодженість між елементами системи створює з нього щось органічне від навколишнього середовища, що відповідає йому, але не тотожне.

Зі становленням суспільства з'являються процеси, які спрямовані на його стабілізацію й розвиток до більш високого рівня. Тому воно починає відображати в оточуюче його середовище інформацію у вигляді сигналів про свій стан. Вступає в дію процес рефлексії. Завдяки властивості відображення і пов'язаним з нею процесам перетворення інформації структури системи в ході розвитку матерії робляться все більш упорядкованими, більш диференційованими і відповідними структурі зовнішнього середовища. Чим складніша система саморегуляції, що відображає вплив, тим більше інформації має система, тим вищий рівень у ній негентропійних процесів (зменшення невпорядкованості), що обумовлюють прогресивний розвиток системи і тим, власне, сама система є складнішою. При цьому здатність системи накопичувати інформацію є відображенням рівня її організованості.

Оскільки кожна саморегулятивна система, у тому числі й суспільство, розвивається не ізольовано, а в системі кругообігу і диференціації руху матерії від простих до складних її форм, в її структурі чи в поступовому ряді структур повинен відповідно відображатися процес диференціації руху, як у деталях, так і цілому. Спочатку

відображаються більш загальні риси, а потім, у процесі довгої й неодноразової взаємодії з одними і тими ж факторами середовища, і більш специфічні, які можна назвати “слідами”.

Суспільство як саморегулятивна система на основі “слідів” може самовдосконалювати свою структуру у відповідності із змінами характеру взаємодії із середовищем та зі своїми внутрішніми змінами.

В силу того, що структура суспільства являє собою ціле і всі її частини й елементи взаємопов’язані, взаємодіють і взаємовідображають один одного, “слід”, локалізований у певній ланці такої структури, відтворюється у відповідних змінах усіх інших її ланок, і тому вся структура в цілому виявляється перебудованою у зв’язку з характером взаємодії суспільства, що змінюється, з навколишнім середовищем. Це є визначальною умовою самозбереження і подальшого розвитку його як саморегулятивної системи.

Кожен елемент суспільства, випробовуючи на собі (безпосередньо або опосередковано) вплив факторів навколишнього середовища або зміни всередині нього, відповідає на них своєрідною дією (протидією). Ця протидія елементів у системі зв’язків даної системи, є дією по відношенню до інших елементів, є функцією цих елементів. Сукупність усіх протидій, синтез їх у єдиний процес взаємодії є структурою системи. Оскільки основною, визначальною частиною функції (протидії) є процес відображення, то тут відображення відіграє визначальну роль при формуванні функцій системи.

Для кожного стану суспільства, за відносно однорідних умов середовища, характерна відносно постійна форма відображення впливів. Вона обумовлює певний і постійний характер його функціонування в цій конкретній системі зв’язку. Постійний характер функцій елементів системи сприяє стійкості структури системи.

Функція як протидія елементу в рамках системи є частиною її структури як специфічної взаємодії всіх її елементів між собою. Формування й специфіка функцій кожного з елементів системи обумовлює формування й характер структурної цілісності системи.

Функція – специфічний орган у структурі цілого. Функції, визначаючись природою частин, змінюються під впливом структури соціальної системи, набуваючи нових характеристик. Структура такої системи складається під впливом певних факторів навколишнього середовища. Зміни характеру взаємодії системи із середовищем, вплив цього середовища “записуються” в особливих змінах структури системи (за що відповідає саморегуляція), що означає виникнення характерної структурної відповідності між структурою впливів середовища й структурою системи. Зміна структури системи веде за собою зміни функцій, що в свою чергу викликає специфічні зміни у структурі частин — виникає відповідне відношення між структурою системи, що змінилася особливим чином, і структурою частин цієї системи. Остання, у свою чергу, визначає нову функцію частин, що змінилися. Завдяки цьому суспільство може виникнути й зберігатися, а властивості його елементів відповідають умовам його зберігання.

Але не тільки зміни функцій викликають зміни у структурі соціальної системи. Такі ж зміни може викликати і дисфункція, яка означає порушення, що відбуваються в системі котрі ведуть до знищення цієї системи.

Сутність організації соціальних систем (суспільства), на думку М.М.Сетрова [3], яку підтримує й автор, розкривається через п’ять принципів: принцип сумісництва функцій, принцип актуалізації функцій, принцип зосередженості функцій, принцип лабілізації функцій, принцип нейтралізації дисфункцій. Ступінь організованості

суспільства, відповідно, залежить від того, наскільки повно актуалізовані й зосереджені функції елементів системи. Оскільки ступінь функціональності всіх властивостей елементів відображає ступінь організованості системи, то при встановленні співвідношення між актуальними (діючими) функціями однорідних елементів і їхніми властивостями, що не функціонують, ступінь актуалізації функцій може бути формалізована математично.

У цьому випадку будь-яка система у плані її організованості може бути чисельно визначена. Тому принцип актуалізації функцій, який слугує збереженню даної системи й виконанню її основної функції, відображає кількісну сторону організації, необхідність різноманітності властивостей і їх функціоналізації для збереження системи у складних (завжди відносно складних) умовах існування.

Отже, принцип актуалізації функцій суспільства можна розглядати як безперервний процес становлення функцій його елементів і структури. При цьому актуалізація відображає процесуальний характер організації, а функція означає певне відношення частини до цілого, елемента до системи, виражає направленість і стійкість цього процесу (збереження системи і її функції). Цей принцип тим самим відображає динамічну сторону організації, необхідність її змін в інтересах збереження цілісності, тобто існування системи.

Але кожна нова функція суспільства, що відповідає структурі нового рівня, завжди залишається частиною функції, що вже наявна і є більш загальною. Це означає, що у прогресивному розвитку кожна функція, що знову виникає, слугує іншій, більш загальній, більш істотній функції; та в свою чергу відповідає ще більш значимій і так далі до первинної функції всього живого – функції збереження життя. Така закономірність відносин у розвитку функцій немов би слугує зосередженості зусиль окремих функцій на здійснення основної, первинної – підтримки життя, тому це явище названо принципом зосередження функцій.

Цей принцип відображає необхідність узгодження самих функцій, вказуючи при цьому, у чому сутність цього узгодження: вони повинні бути всі спрямовані на підтримку основної функції більш загального характеру, тобто функції окремих елементів або підсистем системи повинні бути зосереджені на виконанні (підтримці) основної функції суспільства. Звідси випливає, що принцип зосередження функцій відображає необхідність регуляційної сторони організації систем.

Принцип актуалізації й принцип зосередження функцій відтворюють ступінь організованості системи незалежно від її складності, тому вони необхідні для вивчення властивостей суспільства.

Але сам ступінь організованості залежить від того, наскільки повно актуалізовані й зосереджені функції елементів системи. Самі ж принципи актуалізації й зосередження функцій нічого не говорять про те, які умови визначають перетворення властивостей елементів у функції. Здається, що з точки зору цих принципів найбільший шанс бути більш організованою може мати найменш складна система (менша кількість властивостей краще узгоджує і “зосереджує”). Але в середовищі, що ускладнюється, шансів вижити (або виконати основну функцію) буде більше у тієї системи, у якій більша кількість “приватних” функцій, а отже, більше елементів, що володіють цими функціями, тобто у більш складній системі.

Оскільки таке ускладнення суперечить принципу актуалізації і зосередженості функцій, то система (така тенденція у розвитку живого) робить “стрибок” і переходить

на новий рівень складності через збільшення кількості самих систем, що входять у систему більш високого порядку. Цим досягається різноманітність “підфункцій”.

Підйом на кожний новий рівень ускладнює систему не тільки в “горизонтальному”, але й у “вертикальному” розрізі. Це робить структуру менш рухомою, більше стійкою, а рухливість (лабільність) функцій, можливість їх заміни при незмінності структури збільшується. Тому відповідність стійкості структури й рухомості, лабільності функцій найбільш повно відображає дійсну висоту організації, що і є основним змістом принципу лабілізації функцій. Відносини стійкості структури, що виражаються через її загальну складність (кількість “горизонтальних” зв’язків і “вертикальних” залежностей) до рухомості (лабільності) її функцій саме і буде математичною формулою принципу лабілізації функцій і висоти організації системи.

Тому, якщо принципи актуалізації і зосередження функцій відображають можливість і необхідність функціоналізації властивостей і регуляції функцій, що виникли для розвитку й збереження організації, то зміни відповідності стійкості структури і рухливості (лабільності) її функцій відображають спрямованість процесів організації на її підвищення, підйом на новий рівень.

Стійкість структури як результат інтегрованості її елементів, які об’єднані корелятивними зв’язками, складає умови для лабілізації її функцій, їх поліфункціональності, що відображає підвищення її організованості. Тому, спираючись на принцип лабілізації функцій, можна дати визначення висоті організації: вищою є стійкість соціальної структури її елементів і лабільність їхніх функцій, спрямованих на зберігання специфічних властивостей і функцій системи як цілого.

Наступний принцип – це принцип сумісності функцій, який відображає необхідність виникнення навіть у найпростішій системі однорідних (завжди відносно однорідних) елементів і їх взаємодій, як сам факт їх сумісництва, тобто як структурний аспект організації, що проявляється в організації живого як процес полімеризації, зростання кількості пов’язаних один з одним однорідних компонентів. Тут функціональний момент виражений ще слабо, хоча вже й констатує факт того, що для виникнення організації необхідна наявність здатних до взаємодії елементів.

Застосування принципу сумісності дає змогу формувати суспільство з таких елементів (підсистем), які, з одного боку, сумісні між собою як однопорядкові елементи; а з іншого боку, — кожний з цих елементів повинен бути сумісним із самою системою в цілому, що призводить до відбору саме тих елементів, які зберігають стабільність системи і не дають можливості їй самознищитися. Це, по суті, і є основна умова виникнення та існування організації. Принцип сумісництва використовується як критерій загальної придатності тої чи іншої групи об’єктів (елементів) для організації з них системи.

Отже, критерієм наявності процесу організації, що дає можливість відрізнити реальну систему від формальної, організацію від агрегату і разом із тим відображає ступінь загальної організованості через кількісні відношення наявних властивостей об’єкту до актуалізованих функцій його компонентів, є принцип актуалізації функцій. А принцип зосередженості функцій відображає мету будь-якої регуляції і є критерієм зарегульованості системи (через відношення загальної кількості функцій до кількості центрів їхньої зосередженості); найбільша зарегульованість системи при даній кількості функцій буде в тому випадку, коли кількість центрів зосередженості, тобто функцій системи як цілого, рівна одиниці.

Шляхом актуалізації функцій система набуває організованості і в ній розгортаються процеси, спрямовані на збереження рівноваги, яка може змінюватися при будь-якому впливі. З функціональної точки зору це означає, що при внутрішньому або зовнішньому впливах на соціальну систему деякі її елементи чи підсистеми набувають дисфункціональних властивостей, і з метою самозбереження система прагне нейтралізувати ці дисфункції. Щоб нейтралізувати ці дисфункції використовують загальний механізм регуляції, а це означає, що регуляція має організаційний характер. Такий спосіб підтримки організації було названо принципом нейтралізації дисфункцій.

Будь-яка саморегулятивна система характеризується структурою — специфічною взаємодією, її особливим чином функціонуючих, частин. Процес взаємодії системи з навколишнім середовищем також характеризується певною структурою, причому функція даної системи, що являє собою її протидію певному впливу факторів середовища, є частиною структури більш складної й загальної, і виникнення структур більш високих порядків обумовлено функціонуванням менш організованих структур. Тому структура менш організованої системи здійснює певний вплив на характер структури більш загальної й складної, що включає її, бо зміна функції, що супроводжує зміни структури, яка їй підпорядкована, є зміною частини цієї більш складної структури. Здійснюється цей вплив за допомогою функції підпорядкованої структури, за допомогою процесу відображення.

Позначенням же змісту процесу відображення є інформація, тобто все, що проходить у матеріальній системі, що відображає, йде через інформацію.

Інформація, що відповідає менш складній системі, буде відрізнятися від інформації, що відповідає складнішій системі, тим, що вона несе в собі менше змісту і відрізняється меншою цінністю для системи, що отримує інформацію, тому і викликає у системи відносно невеликі, приватні коливання. Форма передачі такої інформації також виявляється простішою. По мірі розвитку системи набувається більше можливостей до взаємодії із системами навколишнього середовища. Процеси відображення, що проходять у них, набувають нових рис, й інформація, що посиляється цими системами у процесах відображення, стає за своїм змістом багатішою, різноманітнішою.

Процес відображення системи — результат великої кількості процесів відображення, що взаємодіють, здійснюються в її частинах і елементах. Й інформація, що її видає система, являє собою результат синтезу всієї інформації, що потрапляє від різних ланок різних рівнів організації системи.

Інформація, що посиляється системою, яка відображає, до системи, яка відображається, передається за допомогою всіх тих матеріальних утворень, котрі є проміжними ланками цього ланцюга спрчинення. Відповідна дія системи, що відображає, на систему, що відображається, також є завжди лише опосередкованою, бо система, що відображає, безпосередньо відповідає на вплив ланки причинного ланцюга, що примикає до неї, в якому вона є кінцевим наслідком.

Система, що відображає, реагує у відповідь на отриману інформацію характерним для неї чином, в напрямку “заданому” за допомогою інформації системи, що відображається. Ця специфічність відповідної реакції при відображенні дозволяє говорити про систему, яка відображається, як про регульовану систему.

Будь-яка ланка системи передачі інформації функціонує лише тому, що для всіх об'єктів матеріального світу характерна властивість відображення. Система, що відображає, посиляє інформацію про процес відображення, що відбувається в ній, за

допомогою певних сигналів. Процес при цьому тільки в тому випадку може бути сигналом, якщо він у своїй структурі відображає особливості структури, що його послала. В той же час між системами, тією, що відображає, і, тією, яка відображається, інформація передається за допомогою багатьох сигналів, і якщо б між ними не було відображення, тобто якщо б між ними не проходив процес послідовного формування відповідних структур, — не могла б пройти і сама взаємодія системи.

Сигнал як матеріальний носій інформації виконує свою функцію сигналу лише в певним чином організованій системі, бо відповідність, що існує між їхніми структурами, є умовою, за якої сигнал лише і може взаємодіяти з іншими елементами цієї системи і тим самим передавати системі, що відображає, інформацію, яка в ній зберігається.

Існування у природі спільності структур пов'язано також із тією обставиною, що сигнали, які несуть інформацію від однієї системи до іншої у процесі відображення, є безпосереднім фактором управління останньою. Кожний сигнал, що являє собою той чи інший матеріальний об'єкт або процес, закарбовує у своїй структурі (безпосередньо або опосередковано) особливості системи, що його послала. Між структурою цієї системи і структурою сигналу виникає специфічна відповідність. Потім сигнал, досягнувши системи, яка підлягає впливу, вступає з нею у взаємодію. Між ними також формуються відносини структурної відповідності. Структура системи, що відображає, стає подібною структурі сигналу, а через неї і структурі системи, що впливає. Зміни структури цієї системи змінюють певною мірою і в певному напрямку її природу, характер взаємодії з навколишнім середовищем.

Рівень організації сигналу визначається рівнем організації системи, в якій він виникає. В той же час, щоб сигнал, який виник у системі, що відображає, міг бути сприйнятий і використаний системою, що відображається, організація останньої повинна бути пристосована до його сприйняття. Здатність системи сприймати той чи інший сигнал виробляється у процесі взаємодії із середовищем, в результаті встановлення структурної відповідності між нею та середовищем. Властивості такої системи дозволяють реалізувати певні властивості сигналу, що поступив.

Таким чином, відображення грає особливу роль у процесі формування суспільства як певного стану соціального процесу. Паралельно оформленню суспільства як саморегулятивної системи проходить і вибір її форми, яка б адекватно оцінювала та регулювала всі зміни, що відбуваються в ній. Тому, чим складнішою стає структура суспільства, тим складніші процеси саморегуляції будуть відбуватися в ній для підтримки гомеостазису, що, у свою чергу, спонукає створення відповідного механізму саморегуляції і на його основі створення системи саморегуляції, що відповідає оформленому стану суспільства.

Отже, у процесі функціонального аналізу встановлено два види діяльності системи саморегуляції соціального процесу, а саме внутрішню (життєдіяльність системи саморегуляції), що спрямована на себе або на суб'єктів організаційних відносин, і зовнішню (функції системи саморегуляції), що направлена на об'єкти, котрі знаходяться на боці об'єкту.

Предметом нашого подальшого дослідження може стати аналіз функціонування системи саморегуляції суспільства у його історичному розвитку.

Л і т е р а т у р а :

1. Афанасьев В.Г. Системность и общество. – М.: Политиздат, 1980. – 368 с.

2. Горский Ю.М. Гомеостатика: модели, свойства, патологии // Гомеостатка живых, технических социальных и экологических систем. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд., 1990. – 280 с.

3. Сетров Н.М. Основы функциональной теории организации. Философский очерк. – Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1972. – 164 с.

4. Черников М.В. Самоорганизующиеся системы: методологические подходы и проблема управления // Общество и человек: пути самоопределения. Вып.1. – СПб., 1994. – 136 с.

Аннотация

В статье дается характеристика функциональному анализу системы саморегуляции социального организма страны.

А.О. Ярошенко, м. Київ

РОЛЬ ЦІННОСТІ В НАУЦІ ТА ОСВІТІ: ПРИНЦИПИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЗНАЧИМИХ ЦІННОСТЕЙ

Метою даної статті є аналіз питань аксіології, що стосуються цінності знання, науки самої по собі і як взаємопов'язані цінність і значення, оцінка та істина в структурі людської свідомості та діяльності. Обидві проблеми цікавлять як філософів-аксіологів, так і етиків. Пролити світло на проблему дозволяє точний аналіз. Він повинен прояснити ряд тезисів: а) всяка особисто людська дія орієнтована на цінності і керується нормами; б) цінності і норми різноманітні; в) ні одна наука, предметом якої є людина, не може не цікавитися цінностями і нормами.

Проблема реформування вищої освіти на основі становлення філософсько-методологічної парадигми постнекласичної науки в Україні розробляється Л.С. Горбуновою, І.С. Добронравовою, В.С. Лутаєм та ін [2].

В одній із своїх статей В.С.Лутай зазначає: "...все позитивне минулих етапів розвитку філософії, пізнання, синергетичне зняття вимагає "звести" різні види філософії, світогляду лише до певної їх загальної мінімальної основи...Саме цю мінімальну систему принципів і треба розглядати як нову цілісно-плюралістичну парадигму філософії постнекласичної науки, так само як і освіти" [5, 41]. Із етичних досліджень важливо назвати, наприклад, праці В.П.Коблякова, Л.В.Коновалової, В.А.Малахова, Ф.А.Селіванова, А.О.Ручки [4].

Згадуючи про знання та діяльність не можна залишити поза увагою науку та технології. "Вони, – на думку Е.Агацці, – не потребують ніяких суджень чи регулятивів морального, політичного, соціального чи релігійного характеру і не формулюють їх для себе"[1, 98]. Однак абсолютизація науки і технології – яка і є їх ідеологізацією – суперечить цим висновкам конкретного змісту з двох причин.

По-перше, можна стверджувати, що наука і технологія визнає і виробляє для себе правила, норми, засоби контролю і критерії поведінки (дії), залишаючись у власних кордонах, тобто не потребуючи допомоги ззовні. Можна згадати правила наукового методу, вимоги інтелектуальної чесності, відкритості для критики та дух співпраці, які скеровують "роботу" науки і можуть бути названі "етикою об'єктивності".

Можна стверджувати, що сукупність всіх норм і правил є не тільки інструментом для досягнення внутрішньої мети науки і технології, але має і моральні коннотації: і з індивідуальної (оскільки відповідає прагненню до ідеалу чесності, дотримання